

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРИТЯГНЕННЯ ЗАВІДОМО НЕВИННОГО ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

SOME ASPECTS OF THE IMPLEMENTATION OF CRIMINAL LIABILITY FOR CRIMINAL LIABILITY OF A KNOWINGLY INNOCENT PERSON

Лось Б.Ю.,

аспірант кафедри кримінального права та кримінології

Дніпровський державний університет внутрішніх справ

У статті розглянуто деякі аспекти реалізації кримінальної відповідальності за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.

Констатовано, що за вчинення діяння, передбаченого ч.1 ст. 372 КК, що випливає з аналізу її диспозиції, можливо призначити одне з двох основних покарань: 1) обмеження волі на строк від одного до п'яти років; 2) позбавлення волі на строк від одного до п'яти років. За вчинення кваліфікованого виду притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, передбаченого у ч. 2 ст. 372 КК, можливо призначити лише одне основне покарання, а саме: позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років. Встановлені законодавцем розміри покарань за вчинення основного та кваліфікованого складів притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності в цілому відповідають ступеню суспільної небезпечності відповідних діянь, а тому потреба у їх корегуванні відсутня. Водночас, може виникнути питання щодо доповнення до санкцій у ст. 372 КК ще деяких видів покарання, як альтернативу позбавленню волі.

Зроблено висновок, що кримінальна відповідальність за вчинення злочину, передбаченого ст. 372 Кримінального кодексу України може реалізовуватись у трьох формах: 1) осуд особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, без призначення їй покарання на підставі положень чч. 4-5 ст. 74 та ч. 2 ст. 84 КК України; 2) засудження особи з призначенням їй покарання відповідно до положень ст. 65 КК України пов'язане із його реальним відбуванням; 3) засудження особи з призначенням їй покарання, від реального відбування якого вона звільняється на підставі положень ст. 75 КК України і яке замінюється їй іспитовим строком з покладенням обов'язків, визначених у ст. 76 КК України.

На підставі аналізу вироків за ст. 372 КК України з'ясовано, що до осіб, які вчинили кваліфікований вид притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, суди переважно використовують третю форму реалізації кримінальної відповідальності. Тобто фактично реальне покарання для винних осіб цієї категорії виявляється значно м'якшим, ніж санкція основного складу аналізованого злочину. Констатовано, що встановлені законодавцем розміри покарань за вчинення основного та кваліфікованого складів притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності в цілому відповідають ступеню суспільної небезпечності відповідних діянь, а тому потреба у їх корегуванні відсутня.

Ключові слова: кримінальні правопорушення проти правосуддя, притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, форми реалізації кримінальної відповідальності.

The article considers some aspects of the implementation of criminal liability for bringing a knowingly innocent person to criminal liability.

It is stated that for the commission of an act provided for in Part 1 of Article 372 of the Criminal Code, which follows from the analysis of its disposition, it is possible to impose one of two main punishments: 1) restriction of liberty for a term of one to five years; 2) imprisonment for a term of one to five years. For the commission of a qualified type of bringing a knowingly innocent person to criminal liability, provided for in Part 2 of Article 372 of the Criminal Code, it is possible to impose only one main punishment, namely: imprisonment for a term of five to ten years. The amounts of punishments established by the legislator for the commission of the main and qualified components of bringing a knowingly innocent person to criminal liability generally correspond to the degree of social danger of the relevant acts, and therefore there is no need to adjust them. At the same time, the question may arise regarding the addition of some other types of punishment to the sanctions in Art. 372 of the Criminal Code of Ukraine, as an alternative to imprisonment.

It is concluded that criminal liability for committing a crime provided for in Art. 372 of the Criminal Code of Ukraine can be implemented in three forms: 1) conviction of a person who committed a criminal offense, without imposing a penalty on him on the basis of the provisions of Parts 4-5 of Art. 74 and Part 2 of Art. 84 of the Criminal Code of Ukraine; 2) conviction of a person with imposing a penalty on him in accordance with the provisions of Art. 65 of the Criminal Code of Ukraine is associated with its actual serving; 3) conviction of a person with imposing a penalty on him, from the actual serving of which he is exempted on the basis of the provisions of Art. 75 of the Criminal Code of Ukraine and which is replaced by a probationary period with the imposition of obligations specified in Art. 76 of the Criminal Code of Ukraine.

Based on the analysis of sentences under Art. 372 of the Criminal Code of Ukraine, it was found that courts mainly use the third form of implementation of criminal liability for persons who committed a qualified type of bringing a knowingly innocent person to criminal liability. That is, in fact, the real punishment for guilty persons of this category turns out to be much milder than the sanction of the main element of the analyzed crime. It was found that the amounts of punishments established by the legislator for committing the main and qualified elements of bringing a knowingly innocent person to criminal liability generally correspond to the degree of social danger of the relevant acts, and therefore there is no need to adjust them.

Key words: criminal offenses against justice, bringing a knowingly innocent person to criminal liability, forms of implementation of criminal liability.

Постановка проблеми. Під час розгляду кримінальної відповідальності за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, як і у будь-якого іншого дослідження певної статті Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК), не можна оминати увагою питання щодо форм реалізації такої відповідальності.

Поняття «кримінальна відповідальність» використовується у КК, наприклад, ст. 2 КК «Підстава кримінальної відповідальності», Розділ II «Закон про кримінальну відповідальність», Розділ IX «Звільнення від кримінальної відповідальності». Навіть аналізована ст. 372 КК також

містить у своїй назві та диспозиції поняття «кримінальна відповідальність». Проте у тексті КК не закріплено визначення цього поняття і його тлумачення розробляється вченими у галузі кримінального права, але і серед них немає одностайного трактування поняття кримінальної відповідальності [1, с. 76].

Як зазначає С. М. Школа, що вчені дискутують в основному стосовно двох позицій, а саме: 1) кримінальна відповідальність – це обов'язок особи відповідати за вчинене нею кримінальне правопорушення і терпіти певні обмеження примусового характеру, або обов'язок особи,

покладений на неї кримінальним законом, не вчиняти кримінальне правопорушення; 2) відповідальність – це судове накладення на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, заходів державного осуду та примусу [2, с. 149].

Відповідно, ми підтримуємо погляд на поняття кримінальної відповідальності, котре сформулював О. О. Дудоров, а саме: особливий кримінально-правовий інститут, у межах якого здійснюється реагування держави на вчинене кримінальне правопорушення і який полягає у зафіксованому судом в обвинувальному вирокі осуді порушника кримінально-правової заборони та, як правило, у застосуванні щодо нього заходів кримінально-правового впливу [3, с. 139]. Тобто саме існування ст. 372 КК, що передбачає відповідальність за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, є одним з проявів державного реагування на такі делікти.

В інституті кримінальної відповідальності залишається відкритим питання моменту виникнення та припинення кримінальної відповідальності. Так, деякі вчені пов'язують початок кримінальної відповідальності з моментом набуття законної чинності обвинувального вироку суду; другі – з моментом винесення судом обвинувального вироку; треті – з моментом повідомлення про підозру [1, с. 76].

Згідно Рішенням Конституційного Суду України від 27 жовтня 1999 р. у справі за конституційним поданням МВС України щодо офіційного тлумачення положень ч. 3 ст. 80 Основного Закону України моментом настання кримінальної відповідальності є момент набрання законної сили обвинувальним вироком суду [4]. Підтверджується сказане і статтями 62 Конституції України та 2 КК України, в яких проголошується невинуватість особи до того моменту, доки її вину не буде доведено в законному порядку та встановлено обвинувальним вироком суду [1, с. 76].

Ю. В. Баулін цілком обґрунтовано виділяє три форми реалізації кримінальної відповідальності: 1) перша форма полягає в осуді особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, без призначення їй покарання; 2) друга форма полягає у засудженні особи з призначенням їй покарання і його реальним відбуванням; 3) третя форма полягає у засудженні особи з призначенням їй покарання, від реального відбування якого вона звільняється і яке замінюється їй іншими заходами [5, с. 345–346]. Отже, проаналізувати реалізацію кримінальної відповідальності за вчинення аналізованого нами кримінально протиправного діяння доречно за трьома вищезазначеними формами.

Метою статті є з'ясувати особливості реалізації кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 372 КК «Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності».

Виклад основного матеріалу. Перша форма реалізації кримінальної відповідальності передбачається, зокрема, ч. 4 ст. 74 КК [6, с. 49]. Так, згідно з цією нормою особа, яка вчинила кримінальний проступок або нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, може бути за вироком суду звільнена від покарання, якщо буде визнано, що з урахуванням бездоганної поведінки і сумлінного ставлення до праці ця особа на час розгляду справи в суді не можна вважати суспільно небезпечною [7].

В даному разі до змісту конкретизованої кримінальної відповідальності особи не включається покарання. Кримінальна відповідальність при такій формі її реалізації представлена лише одним заходом – осудом. В цих випадках особа знаходиться в стані засудженої лише мить – момент

набрання вироком законної сили, після якої вона знову вважається не судимою і не може бути піддана правообмеженням. Викладене свідчить, що при першій формі її реалізації кримінальна відповідальність фактично відсутня [5, с. 138]. Такий вид звільнення не залежить від кількості судимостей. Головна сутність його полягає у недоцільності застосування покарання щодо особи, яка за час розслідування справи та її судового розгляду довела, що не становить небезпеки для суспільства, а отже мета виправлення та спеціального попередження щодо неї вже є реалізованою [1, с. 361].

Зважаючи на те, що діяння, передбачене у ч. 1 ст. 372 КК є нетяжким злочином, можна зробити висновок, що така форма реалізації кримінальної відповідальності допускається для застосування щодо осіб, які притягнули завідомо невинну особу до кримінальної відповідальності за вчинення нею кримінального проступку або нетяжкого злочину.

Аналіз вироків суду, винесених за ст. 372 КК, що містяться у Єдиному державному реєстрі судових рішень, свідчить, що положення 4 ст. 74 КК до осіб, визнаних винними у притягненні завідомо невинних до кримінальної відповідальності, не застосовувалась.

Крім того, відповідно до ч. 5 ст. 74 КК «Особа також може бути за вироком суду звільнена від покарання на підставах, передбачених статтею 49 КК» [7]. Цей різновид звільнення від покарання у зв'язку із закінченням строків давності.

Кримінально-правовий інститут давнини є відтворенням принципу гуманізму та економії кримінальної репресії стосовно осіб, які після вчинення діяння не вчиняли кримінальних правопорушень. В даному випадку йдеться про обов'язковий (імперативний), безумовний вид звільнення від кримінальної відповідальності, який може бути застосований незалежно від тяжкості вчиненого діяння [1, с. 295–296].

Згідно з ч. 1 ст. 49 КК особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею кримінального правопорушення і до дня набрання вироком законної сили минули визначені у цій нормі строки [7]. Так, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 49 КК такий строк становить п'ять років у разі вчинення нетяжкого злочину, а саме основного складу притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, передбаченого у ч. 1 ст. 372 КК. А відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 49 КК такий строк давності становить десять років у разі вчинення тяжкого злочину, яким є кваліфікований вид аналізованого кримінально протиправного діяння, передбачений у ч. 2 ст. 372 КК.

Кримінальний закон (ч. 2 ст. 84 КК) також допускає звільнення винної особи від відбування покарання, якщо вона захворіла на таку хворобу, що перешкоджає відбуванню покарання.

На підставі двох вищезазначених норм, згідно з даними Єдиного державного реєстру судових рішень, особи, винні у вчиненні злочину, передбаченого ст. 372 КК, не звільнялись.

Що стосується другої форми реалізації кримінальної відповідальності, то до неї «належать два її заходи: покарання та судимість. При цьому перший, будучи за змістом своїх правообмежень, як правило більш суворим за другий, за строком їх реалізації, як правило, є коротшим. Відповідно до ч. 1 ст. 88 КК, особа визнається такою, що має судимість, з дня набрання обвинувальним вироком суду законної сили, протягом усього строку відбування покарання та ще, як правило, певний час після його відбуття – до моменту погашення або зняття судимості» [8, с. 70].

Відповідно до положень ст. 65 КК покарання за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності повинно призначатись: 1) у межах, установлених у санкції відповідно частини ст. 372 КК, що передбачає відповідальність за вчинене діяння; 2) відповідно до положень Загальної частини КК; 3) враховуючи ступінь тяж-

кості вчиненого кримінального правопорушення, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання [7].

Тобто за вчинення діяння, передбаченого ч. 1 ст. 372 КК, що впливає з аналізу її диспозиції, можливо призначити одне з двох основних покарань: 1) обмеження волі на строк від одного до п'яти років; 2) позбавлення волі на строк від одного до п'яти років.

За вчинення кваліфікованого виду притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, передбаченого у ч. 2 ст. 372 КК, можливо призначити лише одне основне покарання, а саме: позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років.

На нашу думку, встановлені законодавцем розміри покарань за вчинення основного та кваліфікованого складів притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності в цілому відповідають ступеню суспільної небезпечності відповідних діянь, а тому потреба у їх корегуванні відсутня. Водночас, може виникнути питання щодо доповнення до санкцій у ст. 372 КК ще деяких видів покарання, як альтернативу позбавленню волі.

Відповідно до ст. 75 КК, третя форма реалізації кримінальної відповідальності полягає у засудженні особи з призначенням їй максимального покарання у виді позбавлення волі на строк не більше п'яти років, від реального відбування якого вона звільняється і яке замінюється їй іспитовим строком тривалістю від одного року до трьох років.

Отже це вид необов'язкового (факультативного) виду звільнення від відбування покарання з випробуванням, який полягає у звільненні засудженого від певного основного покарання за умови, що він протягом визначеного судом іспитового строку не вчинить нового кримінального правопорушення і виконає покладені на нього обов'язки [1, с. 364]. Такі обов'язки визначені у ст. 76 КК.

Максимальний розмір санкції у ч. 1 ст. 372 КК дозволяє застосувати дану форму реалізації кримінальної відповідальності за всі випадки вчинення аналізованого злочинного діяння, що підпадають під кваліфікацію за зазначеною нормою. А мінімальний розмір санкції у вигляді позбавлення волі строком на п'ять років у ч. 2 ст. 372 КК дозволяє застосовувати таку форму її реалізації і за вчинення кваліфікованого виду притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, що можна назвати втіленням у кримінальну відповідальність за аналізований злочин такого принципу кримінального права, як економія кримінальної репресії.

Це принцип, зокрема означає, що: під час пеналізації суспільно небезпечних діянь має бути забезпечене оптимальне співвідношення між ступенем суспільної небезпечності діяння та суворістю виду (видів) і розміру покарання, що передбачається за його вчинення; у правозастосовній діяльності суду в конкретному кримінальному провадженні мають бути обрані такі кримінально-правові засоби впливу на особу, що вчинила кримінальне правопорушення, і застосовані в такому обсязі, які є необхідними та достатніми для його виправлення та попередження вчинення нових кримінальних правопорушень [9, с. 209].

Аналіз вироків, котрі розміщено в Єдиному державному реєстрі судових рішень, свідчить, що за період наповнення реєстру за ч. 1 ст. 372 КК, жодної особи не було засуджено. Тоді як за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 372 КК було засуджено 7 осіб. Всі вони отримали покарання у виді позбавлення волі на строк п'ять років. Тобто суди у всіх випадках призначали мінімально можливий розмір покарання. При чому, до відбування реального строку покарання у виді позбавлення волі засуджено лише одну особу.

Так, у вирокі одного з районних судів м. Харкова від 24 березня 2017 року у справі № 642/5136/16-к, зокрема, зазначається, що при призначенні ОСОБА_6 покарання суд врахував ступінь тяжкості вчиненого злочину, дані про

особу обвинуваченого, який на обліку у лікарів психіатра та нарколога не перебував, позитивно характеризувався за місцем проживання, одружений, обіймав посаду старшого слідчого управління фінансових розслідувань ГУ ДФС у Харківській області. Обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання ОСОБА_6 суд не встановив. ОСОБА_6 було визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 372 КК і призначено покарання у виді п'яти років позбавлення волі з відбуттям покарання в кримінально-виконавчій установі, з позбавленням спеціального звання майора податкової міліції. Слід також відзначити, що у цьому провадженні засуджений не визнавав своєї провини [10]. Імовірно саме тому суд призначив обвинуваченому реальне відбування покарання у виді позбавлення волі.

Решту обвинувачених кількістю шість осіб, засуджено за вчинення кваліфікованого виду притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності до позбавлення волі строком на п'ять років та звільнено від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК.

Узагальнюючи всі вирoki даної категорії відзначимо, що двом особам встановлено іспитовий строк тривалістю один рік, одній особі – два роки та трьом особам – три роки. При чому три останні особи засуджені за пособництво у притягненні завідомо невинного до кримінальної відповідальності.

Слід відмітити, що п'ять із шести засуджених осіб визнали свою провину у вчиненні злочинів, уклали угоди про винуватість відповідно до КПК. Тому логічним виглядає призначення їм покарання не пов'язаного з реальним відбуванням позбавлення волі на певний строк, на відміну від старшого слідчого управління фінансових розслідувань ГУ ДФС у Харківській області, який не визнавав свою провину у вчиненому та відповідно отримав реальний термін відбування покарання у виді позбавлення волі, згідно з вищеведеним вирокі від 24 березня 2017 року у справі № 642/5136/16-к [10].

Водночас, один із засуджених, до якого було застосовано положення ст. 75 КК України не визнавав своєї провини, але отримав найм'якше із можливих покарань.

Як зазначається у вирокі Лебединського районного суду Сумської області 26 березня 2021 року у справі № 592/9223/15-к, що обвинувачений ОСОБА_3 в судовому засіданні свою винуватість не визнав. Однак, оцінивши всі наявні докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному та об'єктивному розгляді обставин справи, суд вважає, що винуватість ОСОБА_3 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 372 КК, є доведеною поза розумним сумнівом, а його доводи про законність пред'явлених потерпілим підозр суд вважає такими, що не відповідають фактичним обставинам справи, встановленим в ході судового розгляду, спростовуються належними, допустимими, достовірними та достатніми доказами і такі його пояснення суд розцінює як спосіб захисту обвинуваченого з метою уникнення ним відповідальності за скоєне. Обставини, що пом'якшують покарання обвинуваченому відповідно до ст. 66 КК, а також обставин, що обтяжують покарання відповідно до ст. 67 КК судом не встановлено. Також суд враховує особу обвинуваченого, який є раніше несудимим, характеризується позитивно, на обліку у лікарів-психіатра і на обліку в нарко кабінеті не перебуває та сімейний стан обвинуваченого, а саме те, що на утриманні ОСОБА_3 перебуває малолітня дитина. Відповідно ОСОБА_3 було визнано винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 372 КК та призначено покарання у виді позбавлення волі на строк 5 років. На підставі ст. 75 КК ОСОБА_3 було звільнено від відбування покарання у виді позбавлення волі з випробуванням, якщо він протягом одного року іспитового строку не скоїть нового кримінального правопорушення [11].

Тобто особа, яка не визнавала своєї провини у вчиненому злочині отримала покарання, розмір якого навряд чи відповідає принципу справедливості.

Висновки. Кримінальна відповідальність за вчинення злочину, передбаченого ст. 372 КК може реалізовуватись у трьох формах: 1) осуд особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, без призначення їй покарання на підставі, зокрема, положень чч. 4-5 ст. 74 та ч. 2 ст. 84 КК; 2) засудження особи з призначенням їй покарання відповідно до положень ст. 65 КК пов'язане із його реальним відбуванням; 3) засудження особи з призначенням їй

покарання, від реального відбування якого вона звільняється на підставі положень ст. 75 КК і яке замінюється їй іспитовим строком з покладенням обов'язків, визначених у ст. 76 КК.

На підставі аналізу вироків за ст. 372 КК, що до осіб, які вчинили кваліфікований вид притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, суди переважно використовують третю форму реалізації кримінальної відповідальності. Тобто фактично реальне покарання для винних осіб цієї категорії виявляється значно м'якшим, ніж санкція основного складу аналізованого злочину.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / підготовлено колективом авторів; за заг. ред. В. Я. Конопельського, В. О. Меркулової. Одеса, ОДУВС, 2021. 452 с.
2. Школа С.М. Кримінальна відповідальність: загальна характеристика та форми реалізації. *Право і суспільство*. 2012. №6. С.149-153.
3. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / За ред. В.О. Навроцького. К.: Юрінком Інтер, 2013. 712 с.
4. Рішення Конституційного Суду України від 27 жовтня 1999 р. у справі за конституційним поданням МВС України щодо офіційного тлумачення положень ч. 3 ст. 80 Основного Закону України. *Право України*. 1999. № 12. С. 115. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-99#Text>
5. Юридична відповідальність: проблеми виключення та звільнення / Н.М. Оніщенко, А.Є. Шевченко, О.В. Скрипнюк та ін. Відп. ред. Ю.В. Баулін. Донецьк: ПП «ВД «Кальміус», 2013. 424 с.
6. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін.] ; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 428 с.
7. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
8. Пономаренко Ю.А. Форми реалізації кримінальної відповідальності за кримінальним законодавством України. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Право»*. 2013. Випуск 20. С. 65-72.
9. Бахуринська О.О. Принцип економії кримінально-правової репресії: до визначення поняття. *Право і суспільство*. 2017. №4. С. 204-210.
10. Вирок районного суду м. Харкова від 24 березня 2017 року у справі № 642/5136/16-к URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/65611005>
11. Вирок Лебединського районного суду Сумської області 26 березня 2021 року у справі № 592/9223/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95861451>